

**Určení průměrného složení granitového vrtného
jádra ze štolý Josef**

Antonín Kaňa

**VYSOKÁ ŠKOLA
CHEMICKO-TECHNOLOGICKÁ
V PRAZE**

2018

**Pracovní text pro Podzemní výukové středisko Josef
Meziuniverzitní laboratoř pro *in situ* výuku transportních procesů**

Slouží jako zdroj informací během laboratorní úlohy, která je součástí předmětu „Semestrální práce oboru analytická chemie III“ magisterského programu Analytická chemie a jakostní inženýrství VŠCHT Praha.

Podpořeno v rámci projektu PIGA C1_VSCHT_2018_053

„Udržitelnost a inovace *in situ* výuky transportních procesů v reálném horninovém prostředí v rámci vybraných předmětů bakalářského a magisterského studia na Ústavu analytické chemie“

1. *Odběr a měření vzorků ve štole Josef*

Vzorky podzemních vod jsou odebrány ve štole Josef, kde jsou *in situ* změřeny jejich základní vlastnosti pomocí přenosných přístrojů: pH metr, konduktometr, Clarkovo čidlo. Každý student odebere dva vzorky podzemní vody o objemu cca 500 ml, zaznamená místo odběru a změří ihned po odběru pH, vodivost, obsah rozpuštěného kyslíku a teplotu. Poté jsou vzorky zafixovány přidávkem 10 ml koncentrované kyseliny dusičné pro další zpracování v laboratoři. Vzorky horniny z vrtného jádra ze štole Josef studenti obdrží v laboratoři. V podzemí dále studenti zmapují prvkové složení vybraného překopu pomocí přenosného rentgenově-fluorescenčního analyzátoru X-met 5100 a zhodnotí homogenitu horninového prostředí.

2. *Namletí vzorku na analytickou jemnost*

Navážka 5 g rozdrčeného vzorku se rozemele ve vibračním kulovém mlýnku PULVERISETTE 0, doba mletí cca 10 min. Pro určení průměrného složení granitového vrtného jádra budete potřebovat celkem minimálně 15 g.

3. *Stanovení tvrdosti podzemní vody*

a) Příprava odměrného roztoku chelatonu 3

- *Činidla*

Zásobní roztok Chelatonu 3 o koncentraci $0,2 \text{ mol l}^{-1}$

- *Pracovní návod*

Odměrný roztok chelatonu 3 o koncentraci asi $0,02 \text{ mol l}^{-1}$ připravíme přibližným zředěním zásobního roztoku $0,2 \text{ mol l}^{-1}$ Chelatonu 3, který je v laboratoři k dispozici. Odměrným válečkem odměříme 100 ml $0,2 \text{ mol l}^{-1}$ Chelatonu 3, přelijeme do odměrného válce a destilovanou vodou doplníme na objem 1000 ml. Roztok důkladně promícháme a přelijeme do zábrusové zásobní láhve. Skutečnou koncentraci odměrného roztoku (titr roztoku) stanovíme titrací známého množství základní látky, tj. např. thiokyanatanu dipyridinzinečnatého nebo chloridu olovnatého.

Má-li být hodnota titru odměrného roztoku chelatonu 3 delší dobu (několik týdnů) stálá, je třeba roztok přechovávat v dobře uzavřené polyethylenové nádobě nebo alespoň v láhvi z chemicky odolného skla.

b) Stanovení titru chelatonu 3

- Činidla (již připraveno v laboratoři)

PbCl₂ p.a.;

HNO₃ 1 mol l⁻¹ - (zřed. 1 + 14 (V/V));

pevný hexamethylentetramin (urotropin);

xylenolová oranž s KNO₃ (zřed. 1 + 100 (m/m))

- *Pracovní návod*

Do titrační baňky o objemu 250 ml navážíme diferenčně asi 0,12 g PbCl₂ (s přesností na 0,1 mg), přidáme asi 50 – 100 ml destilované vody a 2 až 3 kapky 1 mol l⁻¹ HNO₃. Na topné desce necháme roztok projít krátkým varem, až se veškerý chlorid olovnatý rozpustí!!! Poté přidáme indikátor xylenolovou oranž a po malých dávkách za míchání pevný hexamethylentetramin, dokud se roztok nezbarví trvale červenofialově. Takto upravený čirý roztok olovnaté soli titrujeme chelatonem 3 z byrety o objemu 50 ml do čistě žlutého zbarvení. Přidáme další podíl pevného hexamethylentetraminu. Pokud se odstín zbarvení nezmění, je titrace ukončena. Jestliže se barva roztoku změnila (oranžová až fialová), pokračujeme v titraci do čistě žlutého zbarvení. Jestliže se barva roztoku během titrace mění jen pozvolna do červeného odstínu, přidáme hexamethylentetraamin i během titrace.

$M(\text{PbCl}_2) = 278,1 \text{ g mol}^{-1}$

c) Stanovení tvrdosti vody

Postup viz Horáková, Lischke, Grunwald: Chemické fyzikální metody analýzy vod, str. 166 a dále, postup A. V případě, že se jedná o neupravovanou vodu, je nutné stanovit hodnotu KNK 4,5. Jestliže se jedná o vodu fixovanou přísadkou kyseliny dusičné, je potřeba zjistit množství přibližně 0,1 mol/l NaOH potřebné k neutralizaci na methyloranž a vzorek vody před stanovením tvrdosti zneutralizovat.

Neutralizace fixované vody přísadkou hydroxidu sodného:

Pro přípravu roztoku hydroxidu sodného o přibližné koncentraci 0,1 mol/l se odváží vypočtené množství pevného hydroxidu sodného a rozpustí se v destilované vodě v odměrné baňce o objemu 1 l. U takto připraveného roztoku se z navážky a známého objemu vypočte skutečná koncentrace hydroxidu sodného.

Dále je nutné titrací zjistit potřebné množství hydroxidu sodného o vypočtené koncentraci potřebné pro neutralizaci 10 ml fixované podzemní vody. Do titrační baňky se odpipetuje 10 ml fixované podzemní vody, přidá se přibližně 100 ml

destilované vody a pár kapek methyloranže. Roztok se titruje z byrety připraveným roztokem hydroxidu sodného do bodu ekvivalence, který je indikován barevným přechodem z červené do cibulově žluté.

Před samotným stanovením tvrdosti vody je nutné objem vzorku zneutralizovat přidávkem ekvivalentního množství roztoku hydroxidu sodného.

4. *Stanovení obsahu zlata*

a) Příprava vzorku pro analýzu

Navážka 5 g homogenizátu horniny se v porcelánovém kelímku praží po dobu 2-3 hodin v muflové peci při teplotě 600 °C. Vzorek se převede do 250ml kádinky (vysoký tvar), přidá se 30 ml koncentrované kyseliny chlorovodíkové a 10 ml koncentrované kyseliny dusičné a vaří se pod krycím sklem na topné desce 1 hodinu. Roztok se odpaří do hustého sirupovitého zbytku, přidá se 5 ml koncentrované kyseliny dusičné, a pomocí destilované vody se převede do 100 ml odměrné baňky. Po vychlazení se doplní destilovanou vodou po rysku a promíchá. Po usazení (druhý den) se do 25ml odměrné baňky odpipetuje 5 ml roztoku vzorku, přidá se 500 µl roztoku IS (roztok vnitřních standardů, viz návody pro ICP-MS) a doplní se destilovanou vodou po rysku.

Očekávaný obsah zlata: 0 – 10 g/t

b) Kalibrace

Základní roztok (ZR) 5 mg/l: 100ml odměrná baňka se naplní do jedné poloviny destilovanou vodou, přidá se 5 ml koncentrované kyseliny dusičné a 500 µl roztoku obsahující 1 g/l Au.

Kalibrační roztoky: tři 50ml odměrné baňky se naplní zhruba do jedné poloviny destilovanou vodou, přidá se po 1 ml koncentrované kyseliny dusičné, 1 ml roztoku IS a postupně 0; 1 a 2 ml roztoku ZR a baňky se doplní destilovanou vodou po rysku.

c) Měření

Obecný postup měření a ovládání software ICP-MS je popsán v návodech na Laboratoře atomové absorpční spektroskopie, viz http://www.vscht.cz/anl/josef/LabAtom/Navod_ICP-MS_2010.pdf.

5. Stanovení Na a K pomocí AAS po rozkladu HF a H₂SO₄

a) Příprava vzorku pro analýzu

0,4-0,5 g vzorku se naváží do Pt misky a odpařuje se na elektrické topné desce s 5 ml kyseliny sírové zředěné v poměru 1:1 (V:V) a 10 ml koncentrované kyseliny fluorovodíkové do dýmů kyseliny sírové. Po vychladnutí se přidá dalších 10 ml kyseliny fluorovodíkové a znova se odpaří do dýmů kyseliny sírové. Vychladlý odparek se vylouhuje v malé kádince potřebným množstvím destilované vody. Přidá se 5 ml koncentrované kyseliny chlorovodíkové, krátce se povaří, dokud se soli nerozpustí. Roztok se převede do 100ml odměrné baňky a po vychladnutí na laboratorní teplotu se baňka doplní destilovanou vodou po rysku a promíchá se.

b) Ředění vzorků

Do 50ml plastové odměrné baňky z jedné poloviny naplněné destilovanou vodou se odpipetuje 0,5 ml roztoku vzorku, přidá se 1 ml koncentrované kyseliny dusičné a 5 ml ionizačního pufru Cs.

c) Kalibrace

Základní roztok (ZR) obsahující 100 mg/l Na a 200 mg/l K:

Do 50ml plastové odměrné baňky naplněné z jedné poloviny destilovanou vodou se přidá 1 ml koncentrované kyseliny dusičné a odpipetuje se 5 ml roztoku obsahujícího 1 g/l sodných iontů a 10 ml roztoku obsahujícího 1 g/l draselných iontů.

Kalibrační roztoky:

Do pěti 50ml plastových odměrných baněk naplněných z jedné poloviny destilovanou vodou se přidá po 1 ml koncentrované kyseliny dusičné, 5 ml ionizačního pufru Cs a postupně 0; 0,25; 0,5; 0,75 a 1 ml roztoku ZR. Roztoky tedy obsahují postupně: 0; 0,5; 1; 1,5 a 2 mg/l Na a 0; 1; 2; 3 a 4 mg/l K.

d) Měření

Obecný postup měření na atomovém absorpčním spektrometru je popsán v návodech na Laboratorní cvičení analytické chemie II, viz <http://www.vscht.cz/anl/lach2/AAS.pdf>. V příručce výrobce „Flame Methods Manual for Atomic Absorption“ je nutné dohledat vhodné vlnové délky pro měření a další parametry nastavení přístroje.

Nejprve se provede orientační měření bez přidavku ionizačních pufrů pro ověření ředění.

Kalibrační roztoky je možné připravit společně pro celou skupinu.

6. Stanovení Fe, Ca, Mg a Al pomocí AAS po rozkladu v mikrovlnném rozkladném zařízení

a) Příprava vzorků pro analýzu

Navážka 0,18 g - 0,2 g vzorku se odváží do rozkladné teflonové nádoby, ke vzorku se přidají 4 ml 65% kyseliny dusičné a 2,5 ml koncentrované kyseliny fluorovodíkové. Vzorek bude mineralizován v rozkladném mikrovlnném zařízení Speedwave4 dle návodů a pokynů asistenta.

Rozložené vzorky se kvantitativně převedou do 50ml odměrných baněk a doplní se demineralizovanou vodou po rysku. Stejným způsobem se připraví i slepé pokusy bez přítomnosti vzorku.

b) Ředění vzorků

- Fe: do 50ml odměrné baňky z části naplněné demineralizovanou vodou se přidají 2 ml 65% kyseliny dusičné a odpipetuje se 2,5 ml vzorku, baňka se doplní demineralizovanou vodou po rysku
- Ca: do 50ml odměrné baňky z části naplněné demineralizovanou vodou se přidají 2 ml 65% kyseliny dusičné a odpipetuje se 10 ml vzorku a vypočtený objem vynašeče, tedy roztoku stroncia či lanthanu, baňka se doplní demineralizovanou vodou po rysku
- Mg: do 50ml odměrné baňky z části naplněné demineralizovanou vodou se přidají 2 ml 65% kyseliny dusičné a odpipetuje se 1 ml vzorku a vypočtený objem vynašeče, tedy roztoku stroncia či lanthanu, baňka se doplní demineralizovanou vodou po rysku
- Al: do 50ml odměrné baňky z části naplněné demineralizovanou vodou se přidají 2 ml 65% kyseliny dusičné a odpipetuje se vhodné množství vzorku a vypočtený objem roztoku draselných iontů, baňka se doplní demineralizovanou vodou po rysku.

c) Kalibrace

- Fe: Kalibrační roztoky připravíte do 100ml odměrných baněk dle Tab. I odměřením uvedených množství základního roztoku s obsahem železa 1 g/l (V_{Fe}) a kyseliny dusičné (V_{HNO_3}).

Tab. I: Kalibrační roztoky pro stanovení železa

kalibr. č.	ρ_{Fe} (mg/l)	V_{Fe} (ml)	V_{HNO_3} (ml)
1	2,5	0,25	1
2	5	0,5	1
3	7,5	0,75	1
4	10	1	1

- Ca: Kalibrační roztoky připravíte do 100ml odměrných baněk dle Tab. II odměřením uvedených množství základního roztoku s obsahem vápníku 1 g/l (V_{Ca}) a kyseliny dusičné (V_{HNO_3}). Ke kalibračním roztokům je nutné, před doplněním demineralizovanou vodou po rysku, přidat vypočtený objem vynašeče, tedy roztoku stroncia či lanthanu.

Tab. II: Kalibrační roztoky pro stanovení vápníku

kalibr. č.	ρ_{Ca} (mg/l)	V_{Ca} (ml)	V_{HNO_3} (ml)
1	2,5	0,25	1
2	5	0,5	1
3	7,5	0,75	1
4	10	1	1

- Mg: Kalibrační roztoky připravíte do 100ml odměrných baněk dle Tab. III odměřením uvedených množství zásobního roztoku s obsahem hořčíku 100 mg/l (V_{Mg}) a kyseliny dusičné (V_{HNO_3}). Zásobní roztok s obsahem hořčíku 100 mg/l se připraví ze základního roztoku s obsahem hořčíku 1 g/l. Ke kalibračním roztokům je nutné, před doplněním demineralizovanou vodou po rysku, přidat vypočtený objem vynašeče, tedy roztoku stroncia či lanthanu.

Tab. III: Kalibrační roztoky pro stanovení hořčíku

kalibr. č.	ρ_{Mg} (mg/l)	V_{Mg} (ml)	V_{HNO_3} (ml)
1	0,05	0,05	1
2	0,10	0,10	1
3	0,15	0,15	1
4	0,25	0,25	1

- Al: Kalibrační roztoky připravíte do 100ml odměrných baněk odměřením vhodných množství zásobního roztoku s obsahem hliníku 100 mg/l a kyseliny dusičné. Ke kalibračním roztokům je nutné, před doplněním demineralizovanou vodou po rysku, přidat vypočtený objem roztoku draselných iontů.

d) Měření

Obecný postup měření na atomovém absorpčním spektrometru je popsán v návodech na Laboratorní cvičení analytické chemie II, viz <http://www.vscht.cz/anl/lach2/AAS.pdf>. V příručce výrobce Flame Methods Manual for Atomic Absorption je nutné dohledat vhodné vlnové délky pro měření a další parametry nastavení přístroje.

Nejprve se provede orientační měření bez přidavku vynašečů pro ověření ředění.

Kalibrační roztoky je možné připravit společně pro celou skupinu.

7. Stanovení V, Ag, Cd, Co, Cu, Mn, Ni, Zn, As, Tl a Pb metodou ICP-MS

a) Příprava vzorků pro analýzu

Navážka 0,18 g - 0,2 g vzorku se odváží do rozkladné teflonové nádoby, ke vzorku se přidají 4 ml 65% kyseliny dusičné a 2,5 ml koncentrované kyseliny fluorovodíkové. Vzorek bude mineralizován v rozkladném mikrovlnném zařízení Speedwave4 dle návodů a pokynů asistenta.

Rozložené vzorky se kvantitativně převedou do 50ml odměrných baněk a doplní se demineralizovanou vodou po rysku. Stejným způsobem se připraví i slepé pokusy bez přítomnosti vzorku. Z takto připravených vzorků je nutné připravit (naředit) dvě série roztoků (A, B) pro samotné měření na ICP-MS:

b) Ředění vzorků

A) Do 50ml odměrné baňky z části naplněné demineralizovanou vodou se odpipetuje 1 ml vzorku, přidá se 1 ml koncentrované kyseliny dusičné a 1 ml roztoku vnitřního standardu (směs Rh, Ge a Bi o koncentraci 2 mg/l), baňka se doplní po rysku demineralizovanou vodou.

B) Do 50ml odměrné baňky z části naplněné demineralizovanou vodou se odpipetuje 5 ml vzorku, přidá se 1 ml koncentrované kyseliny dusičné a 1 ml roztoku vnitřního standardu (směs Rh, Ge a Bi o koncentraci 2 mg/l), baňka se doplní po rysku demineralizovanou vodou.

Ve vzorcích ze série B budou stanoveny prvky o nižších obsazích, konkrétně stříbro ($m/z=107$), kadmium ($m/z=111$), kobalt ($m/z=59$), měď ($m/z=65$), nikl ($m/z=58$), zinek ($m/z=66$), thalium ($m/z=205$) a olovo ($m/z=208$).

Ve vzorcích ze série A budou stanoveny prvky o vyšším obsahu, konkrétně vanad ($m/z=51$), mangan ($m/z=55$) a arsen ($m/z=75$).

c) Kalibrace

Kalibrační roztoky se naředí z již připravených zásobních roztoků obsahující analyty i vnitřní standardy. K dispozici jsou tyto roztoky: roztok B obsahuje Fe o koncentraci 200 mg/l, Zn o koncentraci 50 mg/l a Cu a Mn o koncentraci 20 mg/l; roztok C/10 obsahuje Al, Cr, Mo, Ni a Pb o koncentraci 10 mg/l a současně Ag, As, Cd, Co, Se, Tl a V o koncentraci 2 mg/l a konečně roztok vnitřních standardů IS obsahuje Bi, Ge, a Rh o koncentraci 2 mg/l a In o koncentraci 1 mg/l.

Vlastní kalibrační roztoky S0 (blank), S1, S2 a S3 se připraví podle Tab. IV. tak, že se do 100ml plastových odměrných baněk, naplněných zhruba do poloviny demineralizovanou vodou, odpipetují zásobní roztoky a odměří se kyselina dusičná:

Tab. IV.: Příprava kalibračních roztoků pro stanovení pomocí ICP-MS

Standardní roztok	V_{HNO_3} (ml)	V_{IS} (ml)	V_{B} (ml)	$V_{\text{C}/10}$ (ml)
S0	3	2	0	0
S1	3	2	0,25	0,25
S2	3	2	0,5	0,5
S3	3	2	1	1

d) Měření

Obecný postup měření a ovládání software ICP-MS je popsán v návodech na Laboratoře atomové absorpční spektroskopie, viz http://www.vscht.cz/anl/josef/LabAtom/Navod_ICP-MS_2010.pdf.